

УДК 355.469

О.О. Смірнов, О.В. Блінов

Центральний науково-дослідний інститут Збройних Сил України, Київ

АНАЛІЗ БОЙОВОГО ЗАСТОСУВАННЯ АВІАЦІЇ В ЛОКАЛЬНИХ ВІЙНАХ І ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОРІЧ

У статті проведено аналіз бойового застосування авіації у локальних війнах і збройних конфліктах другої половини ХХ – початку ХХІ сторіч, що дозволяє зробити висновки щодо тенденцій розвитку оперативного мистецтва і тактики родів авіації та їх урахування в практиці бойової й оперативної підготовки авіаційних військових частин та штабів Повітряних Сил Збройних Сил України.

Ключові слова: *авіація, військово-повітряні сили, збройний конфлікт, локальна війна*

Вступ

Досвід збройного протиборства у війнах та збройних конфліктах свідчить про зростання ролі військово-повітряних сил (ВПС). Ця тенденція зумовлена характерними особливостями ВПС. По-перше, під час ведення бойових дій авіація була одним з основних бойових засобів, здатних завдати удари на всю глибину театру воєнних дій (ТВД) або території держави - супротивника. По-друге, масоване застосування авіації в початковий період воєнного конфлікту, переважно, визначало не тільки захоплення ініціативи, але й результат збройного протиборства. По-третє, авіація - найбільш мобільний засіб, який дозволяє створювати, розгортати і нарощувати угруповання військ (сил) на новому ТВД, де плануються бойові дії.

Слід зазначити, що в деяких локальних війнах і збройних конфліктах авіація була інструментом політики, за допомогою якого сторона, що здійснювала напад (агресор), прагнула досягти поставлених

військово-політичних цілей. Підтвердженням цьому є застосування авіації США проти Лівії, Ірану, Іраку, Югославії.

Аналіз локальних війн і збройних конфліктів свідчить про те, що в їх ході пройшли бойові випробування декілька поколінь авіаційної техніки та озброєння. У війні в Кореї почалося масоване застосування реактивних літаків і некерованих реактивних снарядів, у В'єтнамі широко використовувалися бойові вертольоти і кероване реактивне озброєння. Починаючи з 60-х років, у військових конфліктах усе більше почали застосовуватися авіаційні засоби радіоелектронної боротьби (РЕБ), крилаті ракети і керовані авіаційні бомби. У війнах у Перській затоці, Югославії й Афганістані в широких масштабах почали застосовуватися далекобійна високоточна зброя і літаки, виконані за технологією "Стелс". В операції "Непохитна воля" у Югославії почалося широкомасштабне застосування американського бомбардувальника В-1В "Лансер" і керованих авіабомб нового покоління. Можливості авіації значно

зросли, а її дії набули міжконтинентального характеру. У 80-х роках минулого сторіччя ВПС перетворилися на головну складову застосування засобів повітряно-космічного нападу.

У підсумку роль ВПС визначалася значимістю завдань, які були поставлені перед ними в операціях і в конкретному військовому конфлікті, а також ступенем реалізації можливостей авіації під час бойових дій.

Значні бойові можливості авіації визначали її місце в збройному протиборстві. Взаємодіючи з військово-морськими силами (ВМС), ВПС завжди діяли в першому оперативно-стратегічному ешелоні. Кожна локальна війна чи збройний конфлікт починалися із застосування значних сил авіації, здебільшого проведенням повітряних операцій (кампаній), у ході яких завдавалося від одного до трьох масованих ракетно-авіаційних ударів за участю авіації ВМС і крилатих ракет морського базування.

Метою статті є проведення аналізу особливостей бойового застосування авіації у локальних війнах і збройних конфліктах другої половини ХХ – початку ХХІ сторіч та визначення тенденцій, які впливають на розвиток оперативного мистецтва, тактики родів авіації, форм і способів її застосування з метою урахування в практиці бойової й оперативної підготовки авіаційних військових частин та штабів Повітряних Сил Збройних Сил України.

Виклад основного матеріалу

У локальних війнах і збройних конфліктах ВПС вирішували досить широке коло завдань. Найбільш характерними з них були: боротьба за перевагу в повітрі; підрив воєнно-економічного потенціалу держави противника; порушення системи військового і державного управління; авіаційна підтримка військ і сил флоту; ізоляція району бойових дій від постачання матеріальних засобів і людських резервів; транспортування військ, озброєння і військової техніки повітрям; висадка (викидання) повітряних десантів і забезпечення їхніх бойових дій; повітряна розвідка.

Наприкінці ХХ – початку ХХІ сторіч ВПС почали вирішувати ще одне важливе специфічне завдання - знищення незаконних збройних формувань і баз міжнародного тероризму.

Аналіз показує, що перелік завдань практично не змінювався, а їхня пріоритетність визначалася конкретною оперативно-тактичною обстановкою. Способи ж вирішення завдань були і залишаються найбільш мінливим елементом, залежним від постійного вдосконалювання авіаційної техніки і засобів ураження, а також від розвитку засобів протиповітряної оборони (ППО) противника.

Як свідчить досвід, боротьба за перевагу в повітрі і нині залишається першочерговим завданням ВПС, а її досягнення є вирішальною передумовою успіху в операції і перемоги у військовому конфлікті [1]. Зазвичай боротьба за перевагу в повітрі велася в нерівних умовах, коли одна із сторін, здебільшого,

мала перевагу в силах і засобах повітряного нападу. Прикладами можуть бути війни в Кореї, Південно-Східній Азії та на Близькому Сході в 1956-1982 роках, у Перській затоці в 1991 і 2003 роках, в операціях проти Югославії в 1999 році та Афганістані в 2001-2002 роках.

Хто має перевагу у повітрі, той має істотну оперативно-стратегічну перевагу. Наприклад, перевага в повітрі авіації США дала можливість врятувати їхні та південнокорейські війська від повного розгрому наприкінці літа 1950 року на Пусанському плацдармі, а у вересні перейти до контрнаступу [2]. Завойована перевага в повітрі ВПС Ізраїлю в 1967 році дала можливість його військово-політичному керівництву в короткий термін досягти і стратегічних цілей. Незаперечним є той факт, що перевага в повітрі авіації багатонаціональних сил (БНС) забезпечила успіх коаліції у війні з Іраком у 1991 році, а також англо-американських військ у війні проти Іраку в 2003 році.

Як показує досвід війн та збройних конфліктів минулого, для досягнення переваги в повітрі проводилися повітряні операції. Їхньою метою на початковому періоді бойових дій було послаблення повітряної моці і ППО противника. Характерною в цьому відношенні є повітряна операція ВПС Ізраїлю, яка розпочалася на світанку 5 червня 1967 року. У її ході основні сили ізраїльської авіації завдали масованих ударів по 25 аеродромах і авіабазах Єгипту, Сирії та Йорданії. Було знищено майже 65 % бойового складу авіаційного угруповання ВПС арабських держав, 16 аеродромів були виведені з ладу. Необхідно зазначити, що в результаті активних дій авіації вже з першого дня війни було завойовано перевагу в повітрі, а втрати ВПС Ізраїлю склали лише 10 % від кількості своїх літаків [3].

З повітряних операцій, проведених у рамках повітряних кампаній, починалися воєнні дії БНС (17.01.91 р.) і американо-англійської коаліції (20.03.03 р.) проти Іраку. Однією з головних цілей цих операцій було завоювання переваги в повітрі.

Аналіз проведених повітряних операцій дозволяє виділити найбільш характерні риси, які забезпечили їх успішне проведення: точне знання розташування об'єктів удару; ретельна всебічна підготовка; проведення заходів щодо введення противника в оману з метою досягти раптовості першого удару; максимальне використання бойових можливостей озброєння і техніки; надійне придушення засобів ППО супротивника. Прикладом цього є підготовка авіації США до дій проти Іраку в 1991 і 2003 роках. Так, для підготовки льотного складу до бойових дій у зоні Перської затоки в 1991 році були обладнані полігони з обстановкою, що нагадувала розташування цілей у Кувейті. На полігонах у штаті Невада, а також у Саудівській Аравії з осені 1990 року льотчики виконували польоти в умовах імітації діяльності радіоелектронних засобів ППО умовного противника. Усього в підготовчий період було виконано

близько 22000 літако-вильотів удень і вночі, у складі груп, що відповідають складу під час виконання реальних бойових завдань, які незабаром необхідно було виконувати. На основі розвідувальних даних кожному екіпажу групи були підготовлені бойові завдання з докладною інформацією про характер мети і параметри бойового польоту.

Особлива увага приділялася постановці завдань екіпажам літаків F-117A, які повинні були діяти автономно щодо пріоритетних цілей. Похибка у виході на цілі за часом не повинна була перевищувати 3 сек., а за висотою – 6 м.

Перевага в повітрі досягалася впливом на всі елементи повітряної моці противника: парк літаків, аеродроми, центри підготовки льотного складу, пункти управління, засоби ППО, склади, заводи тощо. Однак, як і в Другій світовій війні, перевага віддавалася знищенню літаків на аеродромах. Виведення з ладу злітно-посадкових смуг, ралійних доріжок (ЗПС і РД) та заборона проведення відбудовних робіт на них за рахунок завдання повторних авіаційних ударів унеможливило їх використання. Так, під час війни в Кореї авіація США піддала систематичному бомбардуванню 11 аеродромів на території КНДР. Це змусило об'єднані сили авіації Народної армії Кореї і китайських народних добровольців базуватися на території Китаю на віддалі 300 - 400 км від лінії фронту, що значно обмежило їх бойові можливості. Значні втрати авіації арабських держав на аеродромах у війні з Ізраїлем (1967 р.) викликали необхідність будівництва спеціальних укриттів для літаків. Наступна арабо-ізраїльська війна (1973 р.) підтвердила, що наявність таких укриттів значно зменшує втрати авіації на аеродромах, а знищення літаків в укриттях вимагає застосування високоточної зброї великої руйнівної сили.

Новим у руйнуванні ЗПС і РД у локальних війнах і збройних конфліктах стало застосування спеціальних авіаційних бомб із гальмівним пристроєм (війна у В'єтнамі) і бетонобійних бомб, оснащених пороховим прискорювачем (на Близькому Сході, у зоні Перської затоки). Ці засоби враження скидалися літаками з малих і гранично малих висот на великій швидкості, що значно знижувало ефективність дій засобів ППО противника. Удари по ЗПС і РД були досить ефективні і вимагали значних сил, засобів і часу на їхнє відновлення.

Під час дій по іракських аеродромах літаки F-111, F-16 і "Торнадо" широко застосовували касетне озброєння з бетонобійними суббоеприпасами і протипіхотними мінами, що перешкоджало проведенню ремонтно-відновлювальних робіт на аеродромах. В Югославії було розпочато застосування і високоточної зброї (ВТЗ) із наведенням за даними супутників.

Застосування ВТЗ розширило можливості авіації. За деякими даними, під час бойових дій у зоні Перської затоки (1991 р.) авіація БНС пошкодила чи зруйнувала 375 капонірів із наявних 594 на аеродромах ВПС Іраку (понад 63 %). В укриттях було

знищено та пошкоджено 141 іракський літак [4].

Ефективність застосування авіації залежить від надійної роботи систем управління, що вимагало від командувань протиборчих сторін виконувати заходи для порушення цих систем. Так, у ході першої повітряної операції проти Іраку (1991 р.) одним із завдань авіації БНС була дезорганізація управління іракських ВПС. Під час вирішення цього завдання об'єктами ударів були пункти управління, радіо – і радіолокаційні станції. Це надало можливість вже в перші три дні війни придушити іракську систему управління авіацією, звести до мінімуму її протидію.

Поряд з ударами по аеродромах здійснювалося і знищення літаків противника в повітрі як під час проведення повітряних операцій, так і у ході систематичних дій авіації сторін. Під час вирішення цього завдання в локальних війнах і конфліктах сфера повітряних боїв значно розширилася: від гранично малих (50 м) до стратосфери (20 км), хоча роль повітряних боїв у боротьбі за перевагу в повітрі почала знижуватися. Вони стали поступатися місцем протиповітряним боям. Відбувалося це завдяки зростанню бойових можливостей у боротьбі з повітряним противником наземних засобів ППО.

Для протиборства авіації в повітрі більш характерними стали дії у складі підрозділів (дрібних тактичних груп), що використовували для ураження літаків противника керовані ракети великої дальності. Близній повітряний бій почав поступатися дальньому ракетному бою. Перемога в повітрі в цих умовах стала визначатися своєчасністю виявлення повітряного противника, можливостями озброєння, надійністю управління і стійкістю своїх засобів щодо радіоелектронних перешкод. Ці особливості бойового застосування ВПС підтверджуються досвідом збройного протиборства в умовах конкретної обстановки.

У більшості локальних війн та збройних конфліктів знищення авіації противника в повітрі здійснювалося винищувальною авіацією і під час забезпечення нею бойових дій своєї ударної авіації. Винищувачі застосовували такі тактичні прийоми: безпосереднє супроводження бомбардувальників і штурмовиків; блокування аеродромів; демонстративні дії; заслони (ізоляція району завдання удару); введення в бій з положення чергування на аеродромах та у повітрі. Найбільш ефективним, як показав досвід, стало безпосереднє супроводження ударних літаків. Зростання бойових можливостей винищувальної авіації супротивника вимагало збільшення кількісного складу винищувачів супроводу.

На результативність повітряних боїв впливало вдосконалення зброї, авіаційної техніки і тактики дій винищувальної авіації. Наприклад, основним озброєнням винищувачів у війні в Кореї були кулемети і гармати, ефективність яких у повітряних боях на швидкостях, близьких до звукових, значно знижувалася. Це призвело до того, що у війні у В'єтнамі винищувачі почали застосовувати керовані ракети (КР) класу "повітря-повітря" [5]. Розмах повітряного

бою збільшився, зросла роль першої атаки.

Слід зазначити, що в боротьбі за перевагу в повітрі в локальних війнах і збройних конфліктах другої половини ХХ сторіччя зросла значимість такого способу її досягнення, як знищення наземних засобів ППО противника. Це сталося через різке збільшення втрат літаків і вертольотів від вогню зенітних засобів: у війні в Кореї на частку зенітної артилерії (ЗА) припадало 67,5 % уражених літаків ВПС США; у війнах на Близькому Сході (1967, 1973 і 1982 р.р.) питома вага ізраїльських літаків, збитих вогнем арабських зенітних ракетних комплексів (ЗРК) і ЗА становила 85...90 %. Бойові втрати радянських ВПС від наземних засобів ППО в Афганістані склали 94 літаки і 268 вертольотів (100 %). У Югославії до 90 % авіації країн НАТО були збиті наземними засобами ППО.

Боротьба із зенітними засобами велася вогневим ураженням. Для цього застосовувалися керовані авіаційні бомби, некеровані і керовані ракети.

З урахуванням зростання можливостей засобів ППО щодо ураження повітряних цілей, на боротьбу з ними стали виділятися значні сили, а для знищення угруповань ППО противника планувалися і проводилися спеціальні повітряні операції.

У боротьбі за перевагу в повітрі, як і під час виконання інших завдань, надзвичайно високу роль стали відігравати результати боротьби з радіоелектронними засобами противника. Сполучення бойових засобів і засобів радіоелектронної боротьби в багатьох випадках призводило до зниження ефективності авіації і систем ППО противника.

Комплексне застосування різноманітних засобів збройної боротьби для придушення системи ППО було продемонстровано під час ударів ВПС Ізраїлю по угрупованню ЗРВ Сирії в долині р. Бекаа (09.06.1982 р.). У ході операції "Світ Галілея" ці дії перетворилися на повітряну операцію з розгрому угруповання ППО противника. Двома масованими ударами ізраїльської авіації угруповання ЗРВ Сирії було розгромлено, що і визначило результат боротьби за перевагу в повітрі ВПС Ізраїлю.

Наочним прикладом примусу до бездіяльності ВПС і ППО противника стала повітряна операція авіації США, проведена щодо об'єктів Лівії (15.04.1986 р.). Завдяки застосуванню радіоелектронних активних перешкод великої інтенсивності і протирадіолокаційних ракет система ППО м. Тріполі була паралізована, а авіація США практично безперешкодно завдала удари по обраних об'єктах.

Однією з найбільш масштабних повітряних наступальних операцій, основною метою якої було завоювання переваги в повітрі, стала операція БНС у ході воєнних дій проти Іраку (1991 р.). У ній уперше використовувалися у великій кількості малопомітні літаки F-117A для ураження ЗРК, РЛС і пунктів управління іракської ППО. У першу добу бойових дій, як вважають військові фахівці, ці літаки знищили третину всіх стратегічних цілей і значну частину засобів ППО.

Війна в зоні Перської затоки (1991 р.) поклала початок зародженню нової форми застосування авіації і способів вирішення нею традиційних завдань, що фактично об'єднало їхнє виконання в єдиний процес з використанням усього арсеналу засобів повітряно-космічних сил (ПКС). Нова форма застосування ПКС здобула назву "повітряна кампанія" [6].

Бойові дії авіації БНС у сукупності з ракетними ударами і радіоелектронним придушенням систем управління військами і зброєю противника під час проведення повітряної кампанії нерідко набували форму "електронно-вогневого бою".

У ході повітряної кампанії Іракові і його збройним силам були завдані значні збитки. Ракетно-бомбовим ударам і радіоелектронному подавленню були піддані 363 найважливіші об'єкти, що становили основу військового і військово-економічного потенціалу Іраку, в тому числі практично всі органи вищого державного і військового управління, 28 авіаційних баз, 7 об'єктів розроблення і виробництва хімічної зброї, ядерно-дослідницький центр, заводи з виробництва ракетної зброї і боєприпасів, великі склади, 75 % нафтоперегінних заводів, 80 % електростанцій, 52 великі автомобільні і залізничні мости, інші об'єкти. В результаті ударів південне угруповання збройних сил Іраку опинилося в ізоляції, припинилося постачання боєприпасів, води і продовольства. Значний збиток був завданий дивізіям першого ешелону, істотних утрат зазнали дивізії Республіканської гвардії. Зусиллями авіації була зруйнована система інженерних загороджень перед переднім краєм у Кувейті, що забезпечило порівняно легкий прорив іракської оборони.

Застосування засобів повітряного нападу у формі повітряної кампанії ознаменувало початок нового етапу в розвитку оперативного мистецтва ВПС, в основу якого було закладено ідею практично одночасного (у рамках однієї операції) вирішення цілого комплексу бойових завдань, які раніше, здебільшого, виконувалися послідовно.

Цей принцип у повному обсязі був відпрацьований у ході воєнних дій проти Іраку в 2003 р. Як уже зазначалося вище, замислом операції "Шок і трепет" ("Свобода Іраку") передбачалося застосування угруповання збройних сил США та їхніх союзників у рамках повітряно-наземно-морської кампанії завдяки практично одночасному проведенню шести тісно взаємопов'язаних операцій (кампаній): операції ЦРУ і ССО збройних сил США та їхніх союзників; інформаційної операції (кампанії); повітряної кампанії; повітряно-наземної наступальної операції; морської десантної операції і протимінної операції.

Що стосується повітряної кампанії, то для її проведення створене в регіоні угруповання сил і засобів повітряно-космічного нападу налічувало близько 1800 літаків і вертольотів збройних сил США, Великої Британії та Австралії, у тому числі близько 870 ударних літаків і 200 ударних вертольо-

тів вогневої підтримки. З ударних літаків 87 % припадало на авіацію ВПС і ВМС США і тільки 13 % на авіацію ВПС і ВМС Великої Британії та Австралії. За деякими оцінками на початок воєнних дій на озброєнні угруповання було понад 1000 крилатих ракет повітряного і морського базування і до 20000 одиниць високоточної зброї.

Одним з важливих факторів, що впливали на характер воєнних дій, було те, що завойовувати перевагу в повітрі авіації БНС необхідності не було. Завдяки результатам операцій "Буря в пустелі" (1991 р.) і "Лис пустелі" (1998 р.), систематичним ракетно-бомбовим ударам авіації США і Великої Британії протягом останніх років по об'єктах ППО і ВПС Іраку, а також ембарго на постачання Іраку зброї, гідного опору з боку іракської авіації і ППО не очікувалося.

Аналіз війн та збройних конфліктів другої половини ХХ – початку ХХІ сторіч показує, що другим за важливістю завданням авіації ВПС була безпосередня авіаційна підтримка військ. Це завдання вирішували переважно літаки тактичної авіації, а з другої половини 1960-х рр. – і вертольоти армійської авіації.

Тактичні винищувачі і палубні штурмовики під час авіаційної підтримки військ діяли невеликими групами в складі ланок, ескадрилій і завдавали удари по цілях за тактичної взаємодії із сухопутними військами. Авіація діяла в складній наземній і повітряній обстановці, що вимагало виділення значних сил (до 50 % і більше) для забезпечення бойових дій ударних груп. Ефективність дій авіації підвищилася з переходом до застосування керованої зброї, високоточних боеприпасів, із впровадженням більш досконалої системи управління.

Для підвищення потужності повітряних ударів в інтересах сухопутних військ залучалися також літаки стратегічної авіації, як це практикувалося, наприклад, у війнах у Кореї, у В'єтнамі, у зоні Перської затоки та в Афганістані. Стратегічним бомбардувальникам, щоб уникнути ураження своїх військ, призначалися цілі на віддалі 10...15 км від переднього краю. Застосуванням стратегічної авіації досягалася висока щільність бомбових ударів - до 200 т і більш на 1 кв. км. Стратегічні бомбардувальники завдавали, зазвичай, зосереджені удари, застосовуючи так зване "килимове" бомбометання.

У ході операції "Непохитна воля" дуже успішним визнане застосування бомбардувальників В-1В "Лансер". За перші 100 діб операції на їхню частку припадало усього 5 % вильотів, у яких вирішувалися ударні завдання, що становило 40 % від загальної кількості авіаційних боеприпасів. Особливо ефективним був визнаний тактичний прийом, коли з одного літака В-1В 24 керовані авіабомби (КАБ) типу JДAM калібром 2000 фунтів (900 кг) за один захід уражали 24 цілі і в оборонній смузі противника створювався значний пролом. Цей тактичний прийом здобув назву – "масована точність". Під час ви-

конання подібних завдань один В-1В "Лансер" здатний замінити до шести тактичних винищувачів, що несуть по чотири бомби типу JДAM.

Безпосередня авіаційна підтримка сухопутних військ здійснювалася також із застосуванням вертольотів. У Кореї і В'єтнамі для цієї мети вперше застосовувалися вертольоти, які були озброєні кулеметами. З урахуванням цього досвіду в США, а потім і в інших країнах були створені спеціальні бойові вертольоти або вертольоти "вогневої підтримки". Вони обладнувалися гранатометами, блоками та балками для некерованих авіаційних ракет і протитанкових керованих ракет (НАР, ПТКР), касетами для бомб, стрілецько-гарматним озброєнням.

Найбільш широко для підтримки військ застосовувалися вертольоти у Південному В'єтнамі. В аеромобільних операціях вертольоти вогневої підтримки забезпечували висадку десантних загонів, підтримували їхні дії на землі і прикривали евакуацію.

Збільшення чисельності вертольотів вогневої підтримки істотно розширило обсяг завдань, що вирішувалися авіацією в інтересах сухопутних військ. Застосування бойових вертольотів проти танків показало їхню високу ефективність.

Перше масоване та ефективне застосування вертольотів, які були озброєні ПТКР, зафіксоване в арабо-ізраїльському конфлікті (1973 р.). В Лівані (1982 р.) і в Іраку (1991 р.) вертольоти діяли, крім того, по ЗРК і пунктах управління. В Іраку вертольоти АН-64А "Апач" завдавали удари по броньованих цілях навіть уночі. При цьому, цілевказання і наведення ПТКР здійснювали розвідувальні вертольоти ОН-58D "Кайова". Це дозволяло бойовим вертольотам АН-64А "Апач" здійснювати пуски ракет на дальності понад 7 км від цілей, не входячи в зону ураження засобів ППО.

Виконання завдань безпосередньої авіаційної підтримки військ і їхня результативність багато в чому залежали від обраних засобів ураження. Аналіз показує, що практично в кожній локальній війні випробовувалися нові засоби ураження. Так, у В'єтнамі пройшли випробування кулькові бомби, КР і КАБ з різними системами наведення, у тому числі лазерного. При цьому, підсвічування цілі лазерним променем здійснювалося з літака-носія. Це змушувало ударний літак виконувати політ у зоні дії засобів ППО на великій висоті, що ускладнювало (через швидкоплинність атак) своєчасне виявлення цілі. У війнах на Близькому Сході, в англо-аргентинському конфлікті та у зоні Перської затоки підсвічування цілі лазерним променем здійснювалася вже з допоміжного літака або з землі.

Такі прийоми атаки цілі забезпечували більш високу ефективність подолання ППО і точність влучення авіаційних засобів ураження (АЗУ) у ціль.

У В'єтнамі, Лівані, Іраку й Афганістані були застосовані бомби об'ємного вибуху. Бомба надлишкового тиску здатна спалювати і руйнувати багато об'єктів, ефективно уражати живу силу, як поза ук-

риттями, так і в них. Під час підтримки військ у В'єтнамі авіація США застосовувала цю зброю також з метою розчищення лісової місцевості для забезпечення посадки вертольотів, знищення живої сили, підриву мінних полів. У війні проти Іраку (1991 р.) боеприпаси об'ємного вибуху широко застосовувалися для запалювання нафти, що заповнювала протитанкові рови, а в Афганістані (2001 р.) – для знищення бойовиків у печерах.

Угруповання збройних сил США в ході воєнної операції в Іраку (2003 р.) поряд із застосуванням різних видів звичайного і високоточного озброєння використовували зброю нелетальної дії. Так, під час завдання ударів по об'єктах державної і військової інфраструктури Іраку військами США застосовувалися так звані електромагнітні боеприпаси для порушення роботи систем управління, придушення засобів ППО, виведення з ладу радіоелектронної апаратури, а також для протидії нормальному функціонуванню центральних телерадіомовних засобів Іраку.

Застосування електромагнітної зброї показало її високу ефективність. З її допомогою були виведені з ладу автоматизовані системи бойового управління сил ППО Іраку і на тривалий період порушена робота центральної станції телерадіомовлення в м. Багдад.

Комбіноване застосування літаків і вертольотів різного призначення сприяло розвитку аеромобільних операцій, що вже в Південному В'єтнамі стали однією з основних форм ведення бойових дій американськими військами. В подальшому у військово-мистецтві США і НАТО така форма дій отримала визнання у концепціях "повітряно-наземної операції" і "боротьби з другими ешелонами". Практичну реалізацію ці концепції знайшли в діях БНС у районі Перської затоки у війні проти Іраку (1991 р.).

У ході локальних війн ВПС вирішували і завдання щодо ізоляції району бойових дій від надходження резервів і матеріальних засобів. Це досягалося руйнуванням залізничних вузлів, станцій, тунелів, мостів, переправ, знищенням залізничного й автомобільного транспорту на дорогах і перегонах. При цьому, ударам піддавалися об'єкти комунікацій не тільки в оперативній глибині, але і по всій території країни із залученням тактичної, палубної і стратегічної авіації. Залучені авіаційні сили і засоби вирішували це завдання як у формі систематичних дій, так і проведенням спеціальних повітряних операцій або повітряних кампаній (повітряних наступальних і повітряно-наземних наступальних операцій).

Найбільш показовими в цьому відношенні є локальні війни в Кореї, В'єтнамі, Південній Атлантиці й у зоні Перської затоки. На проведення повітряних операцій значний вплив здійснили рівень розвитку застосовуваних засобів ураження, стан і активність засобів ППО противника і фізико-географічні умови ТВД.

Транспортування військ і вантажів, як завдання ВПС у локальних війнах, займали значне місце. У рамках виконання цього завдання здійснювалися

перевезення особового складу, матеріальних засобів на ТВД, викидання (висадки) повітряних десантів, евакуація військ з районів оточення.

Транспортування особового складу і бойової техніки проводилося у формі так званих "повітряних мостів", що діяли в кризові періоди і дозволяли досить швидко реагувати на зміну обстановки. Наприклад, транспортна авіація США по "повітряному мосту" під час війни на Близькому Сході (1973 р.) за 32 доби перекинула з континенту в Ізраїль понад 22000 т вантажів. Це дозволило Ізраїлю уникнути поразки у війні. Підвищенню ефективності перекидання повітрям сприяло впровадження контейнерного способу завантаження літаків. Такий спосіб дозволяв у 2...3 рази скоротити час постачання необхідних вантажів зі США в Південно-Східну Азію порівняно з війною в Кореї. Залучення до перевезень більш потужних військових літаків і літаків приватних авіакомпаній, дозавдання їх у повітрі забезпечували можливість безпосадочних перельотів і скорочували час постачання вантажів за одночасного збільшення їхнього тоннажу.

В англо-аргентинському конфлікті обидві сторони активно використовували повітряні транспортні засоби. Аргентина із загостренням обстановки перекинула повітрям на Фолклендський архіпелаг майже 10000 чол. і 54500 т вантажів. Велика Британія доставила в район бойових дій понад 5000 чол. і 7000 т вантажів.

З метою підвищення обсягу перевезень у ході бойових дій у зоні Перської затоки (1991 р.) поряд з військово-транспортними літаками військово-транспортного авіаційного командування (ВТАК) (понад 300 літаків С-5А і С-142, які становлять 90 % літакового парку ВТАК) ВПС США, залучали до 180 широкофюзеляжних літаків приватних авіакомпаній "Боїнг-747", ДС-10 і "Боїнг-707". Літаками ВТА і авіакомпаній було виконано 8368 літако-рейсів, перевезено 246000 чол. особового складу, понад 240000 т вантажів. Такі заходи дали можливість до середини січня 1991 р. створити запаси засобів матеріально-технічного забезпечення об'єднаного центрального командування збройних сил США на 60 діб бойових дій, а по окремих видах засобів – до 120 діб [7].

Не менш масштабним було перекидання військ і вантажів у ході підготовки і проведення антитерористичної операції "Незламна воля" в Афганістані й особливо в ході вторгнення до Іраку (операції "Шок і трепет" і "Свобода Іраку" 2003 р.).

У ряді інших завдань ВПС у локальних війнах гідне місце займала повітряна розвідка. Як показує досвід, за допомогою повітряної розвідки добувалася найбільша кількість зведень про противника, а питома вага літако-вильотів на її ведення становила 30...35 %. До початку бойових дій вона здійснювалася спеціальними літаками-розвідниками. Наприклад, перед завданням удару по Лівії і напередодні вторгнення в Гренату активно велася пові-

тряна розвідка за допомогою розвідувальних літаків стратегічного авіаційного командування ВПС США SR-71A, RS-135, U-2.

З початком бойових дій до виконання розвідувальних завдань залучалася тактична авіація, а поряд із нею і безпілотні літальні апарати (БЛА). Вже у війні в Індокитаї ними було виконано 3400 літаковильотів. У наступних війнах і конфліктах застосування безпілотних засобів значно збільшувало можливості щодо ведення повітряної розвідки.

У ході локальних війн удосконалювалися способи ведення повітряної розвідки. У війні в Кореї основним способом розвідки було повітряне фотографування, що доповнювалося повітряним спостереженням. У наступних війнах усе більша увага стала приділятися виявленню і класифікації радіоелектронних засобів противника. Для цього поряд з літаками-розвідниками залучалися і літаки дальнього радіолокаційного виявлення та управління Е-3А АВАКС, Е-2С "Хоукай" та інші.

У 1980-х рр. з метою ведення повітряної розвідки стали застосовуватися телевізійні бортові пристрої, які дозволяли отримувати відомості про об'єкти у реальному масштабі часу. У війні з Ліваном (1982 р.) ВПС Ізраїлю активно використовували для телевізійної розвідки БЛА "Мастіф" і "Скаут". Поряд із виконанням розвідувальних функцій ці літаки були здатні здійснювати лазерне підсвічування цілей для дій по них тактичної авіації.

Низькі бойові можливості розвідувальної авіації значно впливали на ведення бойових дій. Наприклад, в англо-аргентинському конфлікті гостра необхідність в одержанні даних повітряної розвідки змусила використовувати для цих цілей з аргентинської сторони транспортні літаки "Боїнг-707" і С-130. У свою чергу, англійський літак-розвідник "Німрод-2" вимагав термінового переоснащення та встановлення обладнання для дозаправлення його в повітрі, щоб забезпечити тривалість перебування в повітрі до 15 годин. У війні в Перській затоці (1991 р.), навіть проти все різноманіття засобів повітряної і космічної розвідки, відсутність у районі бойових дій знятих з озброєння літаків-розвідників SR-71A призводило до недостатньої повноти інформації про цілі, по яких повинна була завдавати удари авіація БНС.

Наприкінці XX - початку XXI сторіч парк розвідувальних літаків поповнився новим типом бойових БЛА RQ-1 "Предатор". Цей літальний апарат був створений у середині 1990-х р.р. і вперше, як розвідник, застосовувався в Боснії, а в 1999 р. залучався для цілевказування під час підсвічування лазерним променем югославської бронетехніки. В Афганістані RQ-1 "Предатор" використовувався в ударно-розвідувальному варіанті [8].

Вперше в бойових умовах телевізійні зображення місцевості і цілей, отримані БЛА RQ-1 "Предатор", передавалися в реальному масштабі часу на борт винищувачів F-16, літаків вогневої підтримки AC-130U і винищувачів-штурмовиків F/A-18. Одно-

часно літаки радіоелектронної розвідки E-8, RS-135 і E-3A, а також БЛА "Глоубал Хок" забезпечували постійне спостереження за обстановкою в районі бойових дій.

У локальних війнах був отриманий значний досвід щодо висадки (викидання) повітряних десантів. Під час вторгнення США в Гренаду близько половини особового складу було десантовано парашутним і посадковим способами. Зокрема, транспортними літаками ВПС США було десантовано на острів два батальйони "рейнджерів", дві бригади 82-ї повітряно-десантної дивізії й один піхотний полк загальною чисельністю близько 5000 чол.. Характерним для цього повітряного десанту були прихованість підготовки і досягнення раптовості, оперативна взаємодія з морським десантом, рішучість у досягненні мети, високий ступінь забезпечення. Іншим прикладом є застосування командуванням БНС у зоні Перської затоки (1991 р.) декількох повітряних десантів (у міста Ель-Кувейт і Эн-Насирія десантувалися повітряно-десантна бригада і повітряно-десантний батальйон відповідно). Своїми діями вони сприяли досягненню успіху сухопутними військами БНС.

Аналіз застосування бойової авіації свідчить і про те, що вона нерідко використовувалася як один із засобів військової провокації і міжнародних терористичних актів. Терористичну акцію здійснили ВПС і ВМС США проти Лівії (1986 р.). Актом міжнародного розбою був удар ВПС Ізраїлю по атомному центру, що будувався в Іраку (1981 р.).

Висновки

Таким чином, вивчення досвіду бойового застосування ВПС у локальних війнах дозволяє зробити ряд висновків.

Розвиток ВПС та їхнє активне застосування в локальних війнах і збройних конфліктах показали, що цей вид збройних сил має великі потенційні можливості. Організаційне і технічне вдосконалювання ВПС, надходження нових засобів збройної боротьби, перехід до більш ефективних форм і способів бойового застосування авіації стало основою підвищення її ролі в бойових діях різного масштабу.

Особливо вагомими результати були досягнуті в питаннях підготовки і ведення повітряних операцій. Повітряні операції проводилися з різними цілями. У них брали участь сотні літаків. Повітряні операції проводилися в комплексі з активними діями ВМС, як це було, наприклад, під час нападу на Лівію (1986 р.), з початком війни в зоні Перської затоки (1991 і 2003 р.р.), а також в операціях "Союзницька сила" проти Югославії (1999 р.) і "Непохитна воля" в Афганістані (2001-2002 р.р.). Для повітряних операцій були характерні ретельність підготовки і високий ступінь забезпечення.

Застосування ВПС у локальних війнах дозволяє констатувати, що погодні умови і час доби все менше впливають на характер і результативність дій авіації. Підтвердженням тому є проведення вночі повітряної

операції ВПС США проти Лівії. Основна частина вильотів авіації БНС у повітряній операції проти Іраку в перші три доби проводилася вночі. Результати дій авіації в цих операціях оцінюються як цілком успішні.

Характер завдань, які виконувала авіація, результативність дій ВПС у спільних операціях із сухопутними військами дозволяють зробити висновок, що повітряно-наземна наступальна операція з категорії теоретичних розроблень перетворилася в реальність. І хоча масштаби реалізації цієї концепції у війні в зоні Перської затоки (1991 р.) були ще відносно невеликі, принципи її положення знайшли практичне підтвердження і показали свою перспективність у ході підготовки і проведення операції проти Іраку (2003 р.).

Досвід локальних війн і збройних конфліктів кінця ХХ – початку ХХІ сторіч, насамперед проти Іраку і Югославії, показує, що сторона, яка готувала і проводила повітряну наступальну операцію (кампанію), мала більші можливості щодо створення нових і посилення наявних угруповань сил і засобів повітряного нападу. Позиції частин і підрозділів РТВ, які розгорнуті стороною, що обороняється, у мирний час і несуть бойове чергування з початком повітряного нападу, відомі противнику і піддаються вогневому і радіоелектронному впливу в першому ж ударі. Підрозділи РТВ, які були не здатні до зміни бойових позицій, знищувалися негайно.

У локальних війнах значну роль відігравали автоматизовані засоби і комплекси, які були інтегровані в єдину систему розвідки та управління, що особливо проявилось в операціях "Бура в пустелі", "Лис пустелі", "Союзнацька сила", "Непохитна воля" і "Свобода Іраку". Основні компоненти цієї системи розташовувалися на літаках Е-3А, Е-8А, TR-1.

Локальні війни і збройні конфлікти підтвердили зростання впливу РЕБ на хід і результат бойових дій. Головним носієм засобів РЕБ була авіація. Масоване застосування нею радіоелектронних перешкод значно впливало на ефективність дій засобів ППО противника, ускладнювало управління ними.

Авіація також захопила першість у застосуванні високоточних засобів ураження. Масоване використання у війнах проти Іраку, Югославії та Афганістану керованих авіаційних ракет класу "повітря - земля", керованих авіабомб, протирадіолокаційних ракет з удосконаленою логікою наведення значною мірою підвищило результативність дій авіації.

Аналіз досвіду бойового застосування видів збройних сил у локальних війнах і збройних конфліктах показує, що кількісне зростання засобів розвідки і повітряного нападу спричинило на початку 90-х рр. до появи якісно нових засобів збройного протистояння – засобів повітряно-космічного нападу (ЗПКН), що об'єднали в собі балістичні ракети, у тому числі стратегічні, крилаті ракети повітряного, морського і наземного базування, керовані ракети і бомби різних класів, орбітальні угруповання космічних апаратів різного призначення, літаки, вертольоти, безпілотні літальні апарати тощо. Локальні війни і збройні конфлік-

ти кінця ХХ – початку ХХІ сторіч свідчать про зростання ролі і значимості ЗПКН у досягненні воєнних і політичних цілей військових конфліктів. Основними факторами цієї тенденції є: здатність ЗПКН завдавати масовані ракетно-авіаційні удари по стратегічно важливих об'єктах по всій території держав – жертв нападу; здатність досягати оперативних і навіть стратегічних цілей у стислий термін за рахунок масування сил і засобів і застосування високоточної зброї; можливість постійного ведення космічної і повітряної розвідки, що дозволяє вчасно розкривати дії угруповань протисторончої сторони; здатність тримати в постійній напрузі війська противника без безпосередньої участі сухопутних військ.

Удосконалювання ЗПКН веде до стирання грані в засобах ведення бойових дій у повітряному і космічному просторах, які перетворюються в єдину повітряно-космічну сферу збройного протистояння.

Аналіз показує, що в діях угруповань збройних сил БНС у локальних війнах і збройних конфліктах останніх п'ятнадцяти років (Югославія, Ірак, Афганістан) головна увага приділялася вогневому ураженню противника із застосуванням ЗПКН (літаки, вертольоти, крилаті ракети, керовані бомби тощо). Їхнє застосування було чітко скоординоване із супутниковими системами навігації, розвідки і зв'язку. Ударами з повітря, насамперед, руйнувалися системи військового і державного управління, ППО, військово-економічна інфраструктура, виводилися з ладу війська і техніка.

Необхідно зазначити, що в останні роки літаки тактичної і палубної авіації озброюються вдосконаленими тактичними ракетами підвищеної дальності (до 300 км). Країни НАТО не тільки закуповують у великій кількості ракети типу Storm Shadow, KEPD-350, JASSM, SLAM-ER для своїх ВПС, але й активно просувають їх на експорт, у тому числі й у країни, які є найближчими сусідами України.

Це зобов'язує уважно вивчати й аналізувати наявний досвід бойового застосування авіації в локальних війнах і збройних конфліктах, робити висновки з нього з метою пошуку нових форм і способів ефективного застосування авіації, розвитку оперативного мистецтва Повітряних Сил Збройних Сил України, вдосконалення тактики родів авіації, урахування в практиці бойової й оперативної підготовки військ і штабів.

Список літератури

1. Лавренов С.Я. *Война XXI века: Стратегия и вооружение США*. - М.: ООО "Издательство АСТ": ООО "Издательство "Астрель": ООО "Транзиткнига", 2005.- 314, [6] - (Великое противостояние).
2. Дрогозов И.Г. *Воздушный блицкриг: Доктрина Дуэ в XXI веке или был ли прав генерал? / Под ред. В.В. Бешанова*. - Мн.: Харвест, 2003. – 323 с. (Военно-историческая библиотека).
3. Россия (СССР) в локальных войнах и вооруженных конфликтах второй половины XX века / Под ред. В.А. Золотарева. - М.: Кучково поле; Полиграфресурсы, 2000. - 576 с.
4. Маначинский А.Я. *Ирак: тайные пружины войны*. - К.: Изд. дом "РУМБ", 2005.- 416 с.: ил. (Необъявленные войны).

5. Макнаб К. Оружие уничтожения XXI века. Регулярные войска, полиция и терроризм / Крис Макнаб, Хантер Китер; [пер. с англ. А. Колин]. - М.: Эксмо, 2009. - 464 с.

6. Военное искусство в локальных войнах и вооруженных конфликтах: военно-исторический труд.- М.: Воениздат, 2009.- 764 с.

7. Михайлов А. Иракский капкан. - М.: Яуза, Эксмо, 2004. - 544 с.

8. Валецкий О.В. Новая стратегия США и НАТО в войнах в Югославии, Ираке, Афганистане и ее влияние на раз-

витие зарубежных систем вооружения и боеприпасов. - М.: "Арктика 4Д", 2008.- 344 с., ил. - (Библиотека разведчика).

Надійшла до редколегії 15.03.2010

Рецензент: д-р техн. наук, проф. Х.В. Раковський, Харківський університет Повітряних Сил ім. І. Кожедуба, Харків.

АНАЛИЗ БОЕВОГО ПРИМЕНЕНИЯ АВИАЦИИ В ЛОКАЛЬНЫХ КОНФЛИКТАХ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XX – НАЧАЛА XXI СТОЛЕТИЙ

О.О. Смирнов, О.В. Блинов

В статье проведен анализ боевого применения авиации в локальных войнах и вооруженных конфликтах второй половины XX – начала XXI столетий, что позволяет сделать выводы по тенденциям развития оперативного искусства и тактики родов авиации и их учет в практике боевой и оперативной подготовки авиационных воинских частей и штабов Воздушных Сил Вооруженных Сил Украины.

Ключевые слова: авиация, военно-воздушные силы, вооруженный конфликт, локальная война.

ANALYSIS OF BATTLE APPLICATION OF AVIATION IN LOCAL CONFLICTS OF THE SECOND HALF XX ARE BEGINNINGS OF XXI CENTURIES

O.O. Smirnov, O.V. Blinov

In the article the analysis of battle application of aviation is conducted in local wars and armed conflicts of the second half XX are beginnings of XXI centuries, that allows to draw a conclusion and their account on progress of operative art and tactic of births of aviation trends in practice of the combat and operative training of military air-units and staff of Aircrafts of Military Powers of Ukraine.

Keywords: aviation, air arms, armed conflict, local war.
